

تعامل مذهب و سیاست در دولت عباسی

مصطفی خرمی

www.ketab.ir

خرمی، مصطفی، ۱۳۶۷ -

تعامل مذهب و سیاست در دولت عباسی / مصطفی خرمی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۴۰۰.

۴۹۶ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۲۷۱۹) (سیاسی - اجتماعی. جامعه‌شناسی)

ISBN 978-964-09-2098-5

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه: ص. [۴۷۹] - ۴۹۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. عباسیان - تاریخ. ۲. اسلام و سیاست - کشورهای اسلامی - تاریخ - ۱۳۲-۶۵۶ق. ۳. دین

و دولت - کشورهای اسلامی - تاریخ - ۱۳۲-۶۵۶ق. ۴. کشورهای اسلامی - سیاست و حکومت - ۱۳۲-۶۵۶ق.

الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان.

۹۵۶/۷۰۲

DS ۳۸/۶

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۵۹۴۴۱۶۵

۱۴۰۰

www.ketab.ir

■ موضوع: سیاسی - اجتماعی. جامعه‌شناسی

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۷۱۹

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۷۲۴

بوستان کتاب

تعامل مذهب و سیاست در دولت عباسی

- نویسنده: مصطفی خرمی
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۰ • شمارگان: ۴۰۰ • بها: ۱۲۰۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

Printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفایه)، ص پ ۹۱۷/ ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵، نمابر: ۳۷۷۴۲۱۵۴، تلفن پخش: ۳۷۷۴۳۲۲۶

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)

♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸

♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲

♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰

♦ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نبش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، یا ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ یا ارسال درخواست به:

E-mail: info@bustaneketab.com پست الکترونیک مؤسسه

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • ویراستار: محمدرضا منصفی
- اصلاحات حروفنگاری، منا جمیل پور و حلیمه قربانی • صفحه آرای: سگینه ملازاده و احمد مؤتمنی
- نمونه خوانی: علی میری و مهدی سهرابی • کنترل فنی صفحه آرای: سیدرضا موسوی منش
- مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی • طراح جلد: امیرعباس رجبی • اداره آماده سازی: حمیدرضا تیموری
- اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی

رئیس مؤسسه
محمداقبر انصاری

فهرست مطالب

مقدمه	۱۵
فصل اول: نگاهی به تاریخ عباسیان و مذاهب اسلامی	۶۷
آغاز سخن	۶۷
مروری بر تاریخ خلافت عباسی	۶۸
ریشه‌های دولت عباسی	۶۸
تشکیلات دعوت عباسی	۶۸
حکایت مشروعیت	۷۰
سرداران کاردان	۷۲
دوران نیرومندی نظام عباسی	۷۶
ویژگی‌های این عصر	۷۶
خلفای روزگار نخست	۷۷
روزگار سیطره ترکان (۲۳۲-۳۳۴ق)	۱۰۷
ویژگی‌های این عصر	۱۰۷
خلفای عصر سلطه ترکان	۱۰۸
گذری به تاریخ مذاهب در اسلام	۱۳۳

مقدمه

در جامعه عرب جاهلی، دین در نظامی شرک آلود، شکل‌های گوناگونی داشته و اهمیت چندانی در حیات سیاسی - اجتماعی مردم نداشت. در چنین فضایی حاکمیت قبیله‌ای و کیش بت پرستی، ماندگاری و تدوام خویش را در گروه همین نظام شرک آلود می‌دانستند. اندیشه «توحید در عبادت» و «وحدت در سیاست»، با نظام موجود هرگز سازگاری نداشت. لذا، خاندان‌های حکومتگر (قریش) با تمام توان در برابر نظام توحیدی اسلام، جبهه گرفته و به مقابله برخاستند.

با ظهور اسلام و تشکیل نخستین دولت مقتدر مرکزی توسط رسول اکرم ﷺ «سیاست و دیانت» در هم ادغام و «حکومت اسلامی» به صورت نخستین حاکمیت دینی متمرکز و نیرومند در تاریخ حجاز ظاهر گردید. همین همزادی «دیانت و سیاست» در اسلام، سبب شد عرب‌ها دین را مهم‌ترین و بزرگ‌ترین عامل قدرت و حکومت تصور کنند. بلافاصله پس از رحلت رسول خدا ﷺ موجی برای تصاحب قدرت و حاکمیت در سقیفه به راه افتاد که به پدیداری «نظام خلافتی» انجامید. به دنبال صلح امام حسن عسکری (ع) زمامداری اسلامی به دست امویان افتاد و «خلافت اسلامی» به «سلطنت موروئی» تبدیل گردید. حتی نظام موروئی امویان نیز در

ظاهر ساختار مذهبی و آیینی خویش را حفظ کرده بود، هم‌چنان به نام «خلافت اسلامی»، نزدیک به یک سده بر سرزمین‌های پهناور اسلامی حکومت کرد.

در آغازین روزهای حاکمیت عباسیان، زمام سیاست و مذهب هر دو به دست خلیفه بود. خلیفه همان‌گونه که سلطان اعظم بود، بزرگ‌ترین مرجع دینی و مذهبی نیز شمرده می‌شد، اما چون صدور احکام و فتواها نیازمند تخصص فرد در قرآن و سنت بوده و خلفای عباسی معمولاً چنین امتیازی نداشتند، ناگزیر در مسائل مذهبی باید به اهل فن (علماء و فقهاء) مراجعه می‌کردند. دربار به‌خوبی درمیافته بود که وجود «مذاهب همسو» برای تداوم سلطه عباسیان، تا چه اندازه مهم و حیاتی است؛ لذا چرخش‌های سیاسی مذاهب همواره مطابق منافع حکومت تنظیم شده و معمولاً مذاهب در این چرخش‌ها فرازاها و فرودها و جابه‌جایی‌های فراوانی تجربه کرده‌اند.

ناگفته پیداست که منظور از «تعامل مذهب و سیاست»، همکاری متقابل دو نهاد زمام‌داران ظاهری و حاکمان روحانی در جوامع اسلامی زیر پوشش دین و آیین بوده است؛ تعاملی که از همان آغازین روزگار حاکمیت عباسیان مشهود بوده است. این تعامل همان‌گونه که می‌توانست دارای نکات مثبت و سازنده باشد و همکاری متقابل دستگاه حکومتی و جایگاه روحانی، باعث نیرومندی جامعه، اتحاد و همدلی، پیشرفت و ترقی جوامع اسلامی گردد، به همان اندازه می‌توانست پی‌آمدهای ناگواری از اغفال امت، ناآگاهی، خردستیزی، عقب‌ماندگی و... نیز داشته باشد.

پیشینه پژوهش

عصر عباسی به دلیل ویژگی‌های همچون برقراری امنیت و ثبات نسبی؛ عبور

از اندیشهٔ عرب‌گرایی عصر اموی؛ بنیان‌گذاری حکومت متمرکز، مقتدر و جهان‌شمول؛ ساختارگسترده و متفاوت حکومتی؛ گردآوری دانشمندان و علما؛ حمایت تام از دانش‌اندوزی و دانش‌گستری؛ راه‌اندازی نهضت ترجمه و وام‌گیری از تمدن‌های دیگر؛ فراز و فرود تمدن اسلامی؛ گسترش شهرنشینی؛ راه‌اندازی و بهره‌گیری از نظام نوین کشاورزی؛ اوج‌گیری تجارت و سرمایه‌گذاری؛ ظهور مذاهب و مکتب‌های فکری؛ بروز قیام‌های مذهبی و ملی همواره مورد توجه نویسندگان و پژوهندگان عرصهٔ تاریخ بوده که تدوین صدها جلد کتاب، رساله و پایان‌نامه، به زبان‌های گوناگون در مورد «تاریخ عباسیان»، خود گواه این مدعاست.

می‌توان گفت: در همهٔ آثار پدیدآمده دربارهٔ تاریخ عباسیان، کم‌وبیش به رابطهٔ متقابل سیاست و مذهب اشاره‌هایی شده است که معرفی یکایک آن‌ها از گنجایش کتاب فراوانی است؛ از این رو تنها آثاری را معرفی اجمالی می‌کنیم که به گونه‌ای با موضوع این اثر رابطهٔ بیشتری دارد.

دیانت و سیاست در قرون نخستین اسلامی؛ علی محمد ولوی: این اثر گرچه در ظاهر به موضوع پیشنهادی بسیار نزدیک است، بخشی مهم از محتوایش را بیشتر به نظریهٔ جامعه‌شناسی - سیاسی «ماکس وبر» (۱۸۶۴-۱۹۲۰م)^۱ پرداخته و نویسنده کوشیده ساختار «نظام سیاسی سلطه»، براساس دیدگاه «وبر» را به تصویر بکشد. هم‌چنین تلاش کرده است دیانت و سیاست در سده‌های نخست اسلامی را تنها برای تسلط و حکومت بر مردم به تصویر بکشد و آن را با نظریهٔ جامعه‌شناسی «وبر» همسان و هم‌خوان معرفی کند؛ تصویری که حاکی از تأیید ضمنی خودش نیز است.

۱. «ویلیام ماکس وبر» حقوق‌دان و جامعه‌شناس مشهور آلمانی... <http://daneshnameh.roshd.ir>